

ОСЕБШИНОСИИ МАКТАБИ МИЛЛӢ

(Эҳсоси масъулият ва бухрони бекифоятӣ)

(Дар хошияи мақолаи профессор С. Ятимов ̢ «Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад» (анд

еша

х

о

перомуни

Паёми

Пешвои

миллат

),

ма

ч

аллаи

“Илм

ва

ч

ома”

,
̢

1(31), 2023)

Марди таърихсоз

Бидуни шак яке аз муҳимтарин дастовардҳои миллати тоҷик дар се даҳаи Истиқлоли давлатӣ эҳёи дубораи мактаб ва маорифи миллӣ, ба роҳ мондани низоми таълиму тарбия ва фароҳам кардани шароити созгор барои рушди илму маърифат аст. Ояндаи пойдор ва равшани миллат аз низоми таълиму тарбияи ҳамин мактаб ва маърифатбахшии ҳамин маориф вобаста аст. Аз ин нигоҳ аст, ки Сарвари давлат ба ниҳоли парваридаи худ ба назари меҳр ва бо чиддияти тамои муносибат намуда, маориф

ва илмро дар сархати Паёми солони худ қарор додаанд.

Муаллифи мақолаи «Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад», ба унвони як муҳаккиқ ва нозири дақиқназар ҳамин ҷиддияти рисолат ва зарурати тавачҷух ба онро солҳост, ки дарк намуда ва дар талоши ҳамкорӣ барои таҳкими пояҳои маориф ва маънавияти миллӣ ҳаст. Муаллиф бо муруре ба гузашта як қиёси таърихӣ анҷом додааст: «...агар даврони салтанати Сомониён, давраи тиллоии таракқиёти илм, адабияту фарҳанг ёдоварӣ шавад, замони роҳбарии Пешвои миллат дар шароити ва имконоти навин, бидуни шак, муассиртар, самараноктар ва бузургтар аз он аст». Ин ҷо як қиёси шоиронаи Бозор Собир ёд меояд, ки меҳонад хидмат ва захираҳои бузургу бегобакии таърихии устод Садриддин Айниро барои миллати тоҷик дар қиёс бо устод Рӯдакӣ бозгӯ қунад ва мефармояд:

Ғарчи табъи Рӯдакӣ шеърӣ закӣ эҷод кард,

Офарин бар табъи Айни, Рӯдакӣ эҷод кард.

Манзури шоир аз ин сатрҳоро аз ҳуди ӯ пурсида будам, ки барои аҳли фаҳм ошноост. Қиёси муаллифи муҳтарам низ дақиқан дар ростои ҳамин мантиқ қобили арзёбӣ аст. Ҳамин тавр, Пешвои миллат рисолати таърихии худро аввал бо ҳасрат қабул карданд, дарк намуданд ва ба дурустӣ анҷом доданд. Парчами ҷунбишҳои ба қамол нарасида ва ба шикаст мувоҷеҳшудаи миллиро баланд намуда, роҳбарӣ карданд ва бо баланд кардани дастӣ Исмоили Сомонӣ дар майдони Озодӣ – рамзи қудрати сиёсии тоҷикон ба қўйи мурад расонида, орзуи ҳазорсолаи миллати тоҷик ва дудмони Сомониро бо ин иқдом ба қурсӣ нишонданд.

Бидуни шак, метавон гуфт, ки рухи Куруши Бузург, Абумуслими Хуросонӣ, Яъкуби Лайси Саффорӣ ва Исмоили Сомонӣ дар симо ва шахсияти мухтарам Эмомалӣ Раҳмон буруз кардааст. Аз ин нигоҳ арзёбии муаллиф кобили дарк ва дақиқ аст: «Таърихсоз Инсон аст, ки ба вақту мухит мухтаво мебахшад». Бо баёни омиёнатар метавон хулоса кард, ки дар воқеъ як давраи томи таърихи миллати тоҷикро Пешвои миллат сохта ва сабти таърих кардаанд. Аз ин нигоҳ, дар ин баҳси фалсафии муаллиф Инсони таърихсоз мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аст.

Хирад моёи ҷовидонӣ бувад

Зимни арзёбии сабаб ва омили шикастҳои пай дар пайе, ки тоҷикон дар дарозии таърих ба он рӯ ба рӯ шудаанд, муаллиф бо часорат ба ин хулоса мерасад: «Бузургтарин ғочаеҳое, ки дар тӯли асрҳо ба сари миллати тоҷик омадаанд, аз зарфияти камтарини дарки оммаи мардум дар қиблаи воқеияти ҳаётӣ сарчашма мегиранд». Бояд гуфт, ки дар осебшиносии таърихи миллати тоҷик ин назария ва хулосаи бисёр муҳим кобили таҳқиқ ва пажӯҳиш аст. Ҳам таърихнигорӣ ва ҳам ояндашиносии мо бояд бар мабнои ҳамин назария ва ҳамин андеша шакл бигирад. Мутаассифона, то кунун ҳеҷ яке аз бузургони мо аз ин манзар таърихи моро мӯшикофӣ ва осебшиносӣ накардааст. Умуман, осебшиносӣ дар соири илмҳои муосир, хусусан, осебшиносии таърих асли муҳим барои ояндаи миллатҳо махсус мешавад, ки дар илми мо ривож надорад. Ин масъала кобили баҳси ҷудоғона аст.

Мутаассифона, метавон гуфт, ки тоҷикон дар олами муосир аз ҷумлаи камтарин миллатҳои ҳастанд, ки «фардои худро на ба қудрат, тавоноӣ, воқеият, имконоти инсонӣ, ҳолат ва вазъияти ақлобии мавҷудоти соҳибтафаккур», балки ба тақдир ҳавола кардаанд. Мушоҳидаи муаллиф дар мавриди қисми мизони динзадагии миллатҳои Осиёи Марказӣ ҳам кобили тавачҷуҳ ва дақиқ аст: «... барои ҷӣ, ҳадди ақал, дар Осиёи Миёна ва умуман Осиёи Бузурги Марказӣ, миллати тоҷик нисбат ба дигар халқияту миллатҳо майли зиёдтар ба таваккалу тақдирсолорӣ дорад?».

Бояд гуфт, ки дар ҳақиқат дар ин миён мо танҳо миллате ҳастем, ки аввал ба ақида ва дини худ менозем, баъд ба миллати худ. Дар ақсари маврид миллатро муҳим

намешуморидем ва намешуморем. Хусусан, барои ахли таассуб ва хурофот дар тӯли таърих миллат ва давлат муҳим набуд ва имрӯз ҳам нест. Он ки аз давлат гоҳе имрӯз ҳам химоят мекунад, аз рӯйи риёст, на вафо ва садокат.

Аз хамин чихат аст, ки омили сукути хамаи давлатҳои миллии тоҷикон, чӣ то исломӣ ва чӣ замони исломӣ динзадагӣ ва ҳамон хаволаи оянда ба тақдир буд ва хаст. Имрӯз ҳам дар андешаи аксари кулли диндорон хамин ақида чира аст, ки дар сурати ҳамлаи як кишвари исломӣ оё мо ҳаққи шаръии химоят аз ҳудро дорем ё не? Ин тоифа дар асли худ ба ақидаи давлат-миллат боварманд нестанд. Ва дар хавои 1400 соли пеш ба сар мебаранд. Ин ҷо бояд хатто зикр намуд, ки дар тахти шуури баъзе аз афрод хатто андешаи хилофатҳои ҳам зинда аст. Яъне андешаи ДИИШ-ӣ, ки аз маҷрои сиёсӣ тавассути кудратҳои фароминтакавӣ обёрӣ ва фарбеҳ шудааст.

Хатто сабаби иқтидори сиёсиро аз даст додани тоҷикони Афғонистон, ки наздики даҳ сол (1992 - 2001) кудратро дар ихтиёр доштанд, пойбандии беш аз ҳади онҳо ба арзишҳои динӣ назар ба андешаи миллӣ буд. Баъди катли Аҳмадшоҳи Масъуд маълум гашт, ки танҳо тоҷики соҳибнуфузе, ки «фардои ҳудро ба кудрат, тавоноӣ, воқеият, имконоти инсонӣ, ҳолат ва вазъияти ақлонии мавҷудоти соҳибтафаккур» вобаста медонист, ба иқтидори сиёсӣ барои бақои миллат бовар дошт, шахси Аҳмадшоҳи Масъуд будааст. Баъди вафоти ӯ дар ҳамсоҷакишвар ихвониҳо андешаи «кудрати сиёсӣ»-ро ба ақидаи «тақдири илоҳӣ» иваз намуданд.

Иттифокан, тоҷик шояд танҳо миллати соҳибдинест, ки на аз дини миллии худ ва на аз динҳои дигаре, ки дар дарозии таърих ба ӯ таҳмил шуда, харгиз ба нафъи бақои миллӣ фоида начустааст. Балки динҳӯӣ дар ин муддат барои давлатҳои миллӣ ва хувияти миллӣ кушанда воқеъ шуда ва имрӯз ҳам бузургтарин таҳдид ба ҳастии давлат динзадагии афрод ва ба ҳислати фардӣ табдил шудани он аст. Дар дараҷаи аввал хатарӣ ба ҳислати фарогир табдил шудани хамин зухурот вучуд дорад, ки он гоҳ ба таҳдиди билфеъл барои вучуди давлати миллӣ низ табдил хоҳад шуд.

Ин дугонагии тафаккур садсолаҳост, ки думболагири афроди миллат аст, ҳоло ман дар ҳудам ин чуръатро суроғ надорам, то бигӯям, он ҳислати миллии моро ташкил медиҳад, аммо шодравон Лоик Шералӣ бо дарки умқи масъала ва вусъати пайомади он, ин часоратро дошт, ки гуфта буд:

Миллати мо миллати яклахт нест,

3-ин сабаб хушдавлату хушбахт нест.

Вакте яклашт мешавем, ки навъи чахонбинӣ ва тарзи тафаккури вохид, усули тафаккури ягона, на бегона дошта бошем, то он замон миллат намебошем. Ин давоми ҳамон андешаи шоири дигари забони тоҷикии форсӣ Муҳаммад Иқбол аст, ки бовар дошт:

Миллат аз якрангии дилхостӣ,

Равшан аз як чилва ин синостӣ.

Кавро андешаҳо бояд яке,

Дар замиран муддао бояд яке.

Аз ин манзар, хулосаи муаллиф речеъ ба аҳамияти усули ташаккули андешаи вохиди миллӣ, кобили тавачҷух аст: «Муваффақияти миллат, таъмини амният ва рушди он ба раванд ва натиҷаи ҷамъиятиқунонии (миллиқунонии) андешаи аъзои он вобаста аст».

Албатта, мафкура ё идеологияи давлатӣ ҳамеша бар мабнои бовару ормонҳои миллӣ, ки маҷмуи ҳаёти фарҳангӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии миллатхоро дар маҳдудаҳои замонӣ мақонӣ муайян мекунад, сохта мешавад. Ва тафаккури дунявӣ, ки ба ҳайси як чахонбинии фарогир дар ҷомеаи муосир ҷой уфтодааст, реша дар хиради тоҷикӣ ва ориёӣ мо, дар биниши миллии мардуми мо дорад. Хиради тоҷикӣ, ки бар мабнои таҷриба, бовар ва чахонбинии гузаштагонӣ мо ташаккул ёфта буд, барои ба вучуд омадани давлатҳои миллию дунявӣ, барои ҳифзи асолати миллӣ дар марҳилаҳои мухталифи сарнавиштсозӣ таърих мусоидат намуд.

Дар боварҳои қухани миллии мо масъалаи давлатсозӣ ва иштироки мардум дар рушди

сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар ба унвони асл матраҳ мебошад. Мувофиқи боварҳои миллии мо, низоми сиёсӣ бояд бар мабнои мафҳум ва қарина (концепсия)-и ахлоқии меҳр, ҳирад, ростӣ, дод ва озодӣ бунёд ёфта бошад. Ин ҳама падидаест, ки муаллиф онро дар хусусияти давлати миллии ва сифатҳои шахсии Пешвои он пайдо намудааст: «Мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, шояд аз нодиртарин раҳбарони сиёсии олам аст, ки бо мардуми одӣ ба тарзи мустақим, рӯ ба рӯ суҳбат ва чаласаҳо меорояд. Бо тамоми кишрҳои аҳоли... батафсил, таҳассусмандона, бурдборона, бо дарки хусусияти шахсӣ, дарачаи дониш ва касбияти ҳар кас муошират мекунад. Ба мухтавои нутқи ҳар қадам тавачҷуҳи махсус зоҳир менамояд. Бо ин восита меҳроҳад, тасаввурот ва маълумоти ҳудро оид ба ҳолу аҳвол, сатҳи маърифатнокии онон бозсанҷӣ, ҳулосабарорӣ ва чорачӯӣ кунад. Ин усул ва тарзи давлатдорӣ намунаи олии ҳидояткунандаи раҳбарист».

Албатта, ба кадрҳои ин заҳматҳо бояд расид ва ба он посухи муносиб дод, то дар роҳи расидан ба рифоъ, тавсеа ва ҳамзамон ташккули як ҳислат ва як тафаккури воҳиди миллии ё ба ибораи шоир «якҷаҳт сохтани миллат» ҳамовозӣ ва кумак кунем.

Ҳирад, – яъне дониш, фаросат, оғай, ҳуш, дарк, зиракӣ, дарёфт ва тадбир, (*Шарофатномаи Мунир*

ӣ

,

Ан

ч

уманорои

Носир

ӣ

,

Де

х

худро

) бо усулҳои аслии дунявият мисли илмгарӣ ва инсонгарӣ созгорӣ дорад. Бинобар ин, талоши ба ҷойгоҳи худ бозгардонидани ҳирад ва озодсозии зеҳни миллии аз ишғоли таърихӣ вазифаи муқаддас аст. Зеро вақте «бахти араб бар Аҷам чира шуд», ҳирад ва ҳирадварзӣ ҷойи ҳудро ба ақлонияти динӣ ва тақдири аз пештайиншуда дод. Фард озодиву қобилияти зояндагии фикрӣ ва миллат руҳияву иқтидорҳои ҷаҳонкушоии ҳудро бохт. Аз ин нигоҳ, ҳулосаи муаллиф саҳеҳ ва қобили дарк аст: «Мухтавои ҷаҳонбинӣ ва равандроҳоро, ки дар ҷомеаи имрӯзаӣ мо тоҷикон, онро дар сатҳҳои гуногун, ба тарзи одӣ «пайравӣ ба фарҳанги бегона» меноманд, падидаи маъмулӣ - гуломии руҳӣ ва ақидатӣ аст. Чизи дигаре нест. Маҳз ҳамин ҳолат, ҳамин ҷаҳонбинӣ мухтавои гуфтор ва рафторҳои гуломонаро тавлид, ташвиқ, тарғиб, «асоснок» ва барои мутеъшавӣ ба онҳо истодагариву яқравӣ мекунад».

Ин чо суханони машхури нависандаи бузург Лев Толстой ба ёд меояд, ки гуфтааст: «Бадбахттарин гулом инсонест, ки хиради худро ба гуломӣ додааст ва чизеро воқеият мепиндорад, ки хирадаш онро қабул надорад».

Акнун дар ин маврид муносибат ба масъалаи мазкур муҳим аст. Бояд эътироф кунем, ки гуломон дар фикри озодӣ нестанд, ин инсонҳои озода ҳастанд, ки гуломонро озод месозанд. Бинобар ин, вазифаи давлати миллӣ дар симои маориф ва барномаи таълим иҷроӣ ҳамин вазифаи муҳим аст. Мутмаинан, агар давлати Сомониён ҳазор сол пойдор мемонд ва ё давлатҳои дигари миллӣ идома мекарданд, мо ҳоло ба як марҳилаи дигаре аз гурури миллӣ ва истиқлоли фикрӣ расида будем. Ба ин маънӣ дарк, бардошт ва ҳулосаи муаллиф аз иллат ва сайри таърихӣ таҳаввули фикри миллӣ сахт аст: «Натиҷабардорӣ ва ҳулоса он аст, ки руҳ ва маънавияти гайримиллӣ натиҷаи ҳолати гуломӣ, адами пуштибони аслӣ – ҳокимияти сиёсии миллати тоҷик дар тули ҳазор сол аст».

Аммо бояд эътироф кунем, ки он чизе дар садсолаҳо шикаста шуда ва зарба хурдааст, то ин ки тармим шавад, роҳи дароз дорад. Яъне захираҳои зиёд меҳонад, то дубора, хирад ва хирадварзӣ, ҷойи таваққал ва тақдирпарастиро бигирад. Дар ҳар сурат, масъалаи муҳим барои мо боз ғардонидани хирад ва ё бозгашти мо ба хирадварзист. Ин вазифаи муқаддаси мактаб аст. Зиёиён ва олимони бояд дар ин масъала ба давлат кумак кунанд.

Масъулият ва бӯҳрони бекифоятӣ

Бидуни шак, мактаб қурраи миллатгудозӣ, шахсиятсозӣ аст. Он ҷӣ мебинем ва он ҷӣ дорем, маҳсули мактаб аст. Таҷрибаи муаллиф зикр намудааст, «Дар мамлакат шароити воқеӣ барои рушди маорифи миллӣ, асосан, омода шудааст. Аммо омилҳои инсонӣ, масъулияти мудирӣ дар соҳаи мафкурасозӣ ҷавобгӯи талаботи замониест».

Агарчи дер, аммо бо истифода аз ғурсати муносиб, меҳонам ба профессори муҳтарам, узви вобастаи АМИТ муҳтарам Саймумин Ятимов барои таваҷҷуҳе, ки ба китоби «Андешаҳои дунявӣ дар адабияти классикии тоҷикӣ фарс» зохир намуданд ва тақризи фарогир, ширкат ва суханронияшон дар муҳокимаи китоб, изҳори сипос ва миннатдорӣ самимии муаллифони изҳор намоям. Маҳз тақризи ва тавсияи мазкур буд, ки китоби «Андешаҳои дунявӣ дар адабияти классикии тоҷикӣ фарс» мутобиқ ба таъйиноти ва

рисолати аслии худ тахия ва ислох шуд.

Инчо ба чузъиёти нуктаҳои мавриди баҳс дар китоб намердозам, танҳо бояд гуфт, ки эродҳои профессори мухтарам дуруст ва усулӣ буданд. Аммо як нуктаеро мехоҳам ёдоварӣ намоям, ин аст, ки дар лоихаи аввалияи бархе саҳифаҳои он китоб, ки мавриди муҳокима қарор гирифт, воқеияти тарзи тафаккури ҷомеаи илмӣ ва умуман андешаи дугона дар зехни ҷомеаи мо ба намоиш омада буд. Зеро мо ҳудуди 70 тақриб аз муассисаҳои илмӣ ва донишгоҳҳо (роҷеъ ба мухтавои ҳар боб то 3 тақриб) гирифтём. Он ҳам баъди ислох ва таҳрир, ки ба ҳайси ҷомеаи таҳиягар анҷом додем. Ҳеҷ муқарризе ба масъалаи тарзи ҷаҳонбинӣ ва зикри масъалаҳои усулӣ дар китоб изҳори назар накард. Баръакс, муаллифонро дар баъзе маврид ба эҳёи дидгоҳи замони Шӯравӣ дар нисбат ба масъала муттаҳам месохтанд.

Бинобар ин, муаллифи мухтарам вазъиятеро, ки дар тахияи китобҳои дарсӣ, барномаи таълимӣ ва мушкилро, ки дар ҷаҳонбинии муаллифон ҷой дорад, инчунин сабаб ва омилҳои вазъияти мавҷудо ба тафсил таҳлилу матраҳ намудаанд. Ба он ҷизе изофа намудан мушкил аст. Ҷойи баҳс ҳам надорад. Фақат бояд афзуд, аз нигоҳи осебшиносии маориф ё низомии омӯзишу парваришро ба ин вазъият «бухрони бекифоятӣ» (incompetence crisis) метавон гуфт. Ин як амри табиист, бояд онро эътироф кард, осебшиносӣ намуд ва барои ислоҳи он ирода варзид.

Ба қавли А. Эйнштейн, «бидуни бухрон, озмоишҳои ҷиддӣ пушти сар намешаванд. Ва бухрони аз ҳама воқеӣ бухрони бесалоҳиятӣ аст». Бояд гуфт, ки ин фақат мушкили нависандагонӣ китобҳои дарсӣ нест. Ин ба як мушкил барои идораи муассисаҳои маориф, донишгоҳҳо ва муассисаҳои илмӣ низ таъдил шудааст. Яъне мушкил ин ҷо умдатан мушкили адами кадрҳои шоиста, оғох ва боиродаи миллӣ аст.

Муаллиф, зимни натиҷагирӣ аз паҷӯиҳои худ роҷеъ ба роҳҳои ҳалли масъала, аз ҷумла таъкид мекунад: «Дар ин раванд олимоне, ки ба навиштани китобҳои дарсӣ ҷалб карда мешаванд, бояд на танҳо донишманди соҳибтаҷриба, дар байни аҳли илм эътирофгардида, ҳамзамон бочасорат, ҳудодоҳ, ҳештаншинос, ватанпараст, соҳибтадбири ҳудушносии миллат, руҳбахш, вассофи руҳи тоҷикият, хирадситой, масъул, афзояндаи гуруҳ ва ифтихори миллӣ бошанд».

Албатта, мутлақо дуруст аст, вале бояд фақат афзуд, ки ҳуб мебуд, онҳое низ, ки «ба ҷалби олимони барои навиштани китобҳои дарсӣ машғуланд», яъне масъулини соҳа ҳам

ОСЕБШИНОСИИ МАКТАБИ МИЛЛӢ

Муаллиф: Administrator
15.02.2023 09:57 -

донишманд, худоғох, хештаншинос ва хирадситойю бо дарки амики миллӣ, чaxonбинии илмӣ ва босалохияту бокифоят бошанд. Инчо масъулият миёни муаллифон ва масъулин баробар таксим аст, балки бори масъулият ва рисолати масъулон бештар аст.

Бинобар ин, рохи берунрафт аз ваъзият кумак хостан ва боварӣ кардан ба кишри боирода, сохиби андешаи миллӣ, чaxonбинии илмӣ, босалохияту бокифоят, шинохтан ва гумоштани онҳо ба идора ва рохбари муассисаҳои маориф, барномаҳои таълимӣ ва илмӣ мебошад.

Он гоҳ метавонем ба тарбияи шоиста ва ба камол расонидани насли худоғох, миллиандеш, хирадгаро ва бокифояту босалохият, ки бақои давлати миллӣ ва ояндаи дурахшони миллатро тазмин намояд, умед бибандем ва дар татбики рохнамоихои Паёми Пешвои муаззами миллат сахм бигирем.

Рахматкарим Давлатов, директори Маркази мероси хаттии АМИТ, номзади илмҳои таърих